

Freud neden ve nerede yanıldı?

Ünlü düşünür Erich Fromm ölümünden önce yazdığı “Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları” adlı kitabında psikanalizin ‘babası’ Freud’u hem övüyor, hem de eleştiriyor.

Aydın ARITAN

Ülkemizde “Sevme Sanatı”, “Psikanaliz ve Zen Budizm”, “Özgürlük Sorunları”, “Hürriyetten Kaçış” ve “Sevgi ve Şiddetin Kaynağı” gibi yapıtlarıyla tanınan Erich Fromm, 18 Mart 1981 günü İsviçre’nin Locarno şehrinde öldü. Freud düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olan Fromm, onun bireysel psikanalizine toplumsal bir boyut da katarak, insanı toplum içinde ve diğer insanlarla ilişkiye giren bir birim olarak ele almıştı. İnsancıl felsefesi ile bunalım içindeki Batı toplumlarında adeta bir peygamber gibi ilki ve sevgi gören Erich Fromm’un “Aklı Başında Toplum”, “Olmak ya da Sahip Olmak”, “İnsan Yıkıcılığının Anatomisi”, “Psikanaliz ve Din” gibi çok tanınmış kitapları da vardır.

Erich Fromm’un ölümünden kısa bir süre önce bitirdiği ve Amerika ile Almanya’dan sonra dünyada üçüncü olarak ülkemizde de yayınlanan “Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları” kitabının ana konusu Sigmund Freud ve onun psikanalizi.

“Ustası” Freud’u üstün ve eksik yanlarıyla ele alan Fromm, bir yandan onu büyük buluşları nedeniyle överken, öte yandan da neredelerde yanıldığını ve neden yanılmak zorunda olduğunu ve de bu yanlışlarının buluşların değerini nasıl daraltıp, kısıtladığını inceliyor.

“Her yeni ve yaratıcı düşünce ortaya konduğu biçimiyle yanlışları da beraberinde taşır. Bu, o düşünceyi ortaya koyan düşünürün dehasının ya da yaratıcılığının eksikliğinden doğmaz, insana özgü temel bir gelişkinin sonucudur.

Yaratıcı düşünür yeni ve hiç söylenip, açıklanmamış bir şeyi anlatmak ister. Ama “yeni” der demez o düşünceyi belirli bir kategoriye sokmuş oluruz ki, bu o düşüncenin “yeni”, hem de “yaratıcı” olması ile çelişir. Yaratıcı düşünce, düşleri ve yanlışları ayıklayıp, gerçeğin anlaşılmasına biraz daha yaklaşılmasını sağladığı

için eleştirel bir düşüncedir. Ve bu özelliği ile özgürleştirici bir işlevi vardır.

Öte yandan düşünür yeni teorisini içinde yaşadığı toplum ve çağın ruhuna uygun bir biçimde dile getirmek zorundadır. Farklı toplumların değişik “sağlıklı insan aklı” anlayışları, başka başka düşünce kalıpları ve değişik mantıkları vardır. Her toplum kendine özgü bir “sosyal süzgeç”e sahiptir. Bu “sosyal süzgeç” ancak belirli ve kendi yapısına uyan fikirler, kavramlar ve deneylerin bilince çıkmasına izin verir. Toplumun “sosyal süzgeç”inden geçemeyen düşünceler ise “düşünülemez”. Düşünülemeyen şey aynı zamanda “söylenemeyen”dir. Çünkü o toplumun dilinde böylesi düşünceleri anlatacak ve aktaracak sözcükler bulunmaz. Örneğin bir çok dilin başlangıcında “sahip olmak” sözü yoktur. Ama toplum yapıları artık değer üretmeye başlayıp, mülkiyet olayı ortaya çıkınca böyle bir sözcük dillere girmiştir.

Kısaca, yaratıcı düşünür kendi kültürünün düşünce kalıpları içinde kalmaya mahkûmdur. Çünkü yeni, özgür kılıcı ve gerçeğe biraz daha yaklaşmış olan düşüncelerini tam olarak anlatacak sözcüklerden yoksundur. Böylece her yeni düşünce bir yönüyle yeni ve değişik olurken, diğer yönüyle de geleneksel düşüncenin bir devamıdır.

Düşünür bu çelişkinin farkında değildir. Onun düşünce ve buluşlarının gerçek değeri tarihsel süreç içinde değişen toplumların değişmiş “sosyal süzgeç”leri çerçevesinde ortaya çıkar.

Söylediklerimizi Freud’a uygulayacak olursak, onun belli başlı iki yerde bu süzgece takıldığını görürüz Bunlardan birincisi, o dönemlerin yeni gelişen bilim akımları içinde yaygın kabul gören burjuva maddeciliği teorisidir. Bu teoriye göre her psişik enerjinin fizyolojik (bedensel) bir kaynağı ve nedeni vardır. Fizyolojik kaynağı bulunmayan ya da kanıtlanamayan hiç bir psişik olay ve enerji düşünülemez. Freud’un hocaları ve özellikle onun çok etkilendiği von Brücke, burjuva maddeciliğinin temsilcileriydiler. Bu düşünsel etki alanı içinde, Freud’un aklına, hiç bir fizyolojik kökene dayanmayan güçlü ruhsal olayların var olabileceği fikri gelmemiştir.

Onun tüm çabası insana özgü tutkuların nedenini bulabilmektir. Görebildiği psişik, hem de fizyolojik bir kaynağa bağlı tek olay ise cinsellikti, Freud'un. Eğer bütün psişik olayların cinsellikten kaynaklandığını gösterebilirse, maddeci düşüncenin doğruluğu keskince ortaya çıkacaktı. İşte Freud'un herşeyin temelini cinselliği yerleştirme telaşı bundandı. Kendince doğru olan bir teoriyi kanıtlamak ve yine kendince düşünülemez olan şeylerin yanlışlığını göstermek istiyordu çünkü.

Freud için "düşünülemez" olan şeylere yol açan ikinci engel, onun dünyaya otoriter - ataerkil bir burjuva gözüyle bakmasında gizlidir. Kadın ve erkeğin eşit oldukları, erkeklerin o sözde fiziksel ve ruhsal üstünlükleri ile kadınları yönetmedikleri bir toplum yapısı, Freud için düşünülemez olan bir şeydi.

FREUD'UN KADIN ANLAYIŞININ YANLIŞLIĞI

Freud'a göre kadın yapısı gereği narsist (kendini seven), sevmeye yeteneğinden yoksun ve cinsel yönden de soğuktur. Bu, 19. yüzyıl solarındaki burjuva sınıfının çarpık anlayışının bir ürünüdür. O dönem toplumlarında evlilikler, erkeğin kadına "sahip olması" anlamını taşıyordu. Kadın erkeğin "malı" olduğunu gösterebilmek için yatakta soğuk olmak zorundaydı. Yalnızca yüksek sınıfa ait kadınlar ile sokak kadınları cinsel yönden aktif nesnelere olabiliyorlardı.

Böyle bir toplum yapısı içinde, erkeklerin cinsel hazzı bir ele geçirme, zapt etme biçiminde yaşamaları doğaldır. "Cinsel nesne"nin aşırı abartılması yalnız erkekte vardır ve bu yolla kadın avlanacak, ele geçirilecek bir nesne gibi görülür. Onu elde edene dek uğraşılır, çabalınır. Ama ilk cinsel birleşmeden sonra ele geçirilen kadın, çocuk doğurmak ve çalışkan bir ev kadını olmak görevlerine itilir. Bu durumu ataerkil bir yapıya sahip ülkemizde de sık sık gözlemlemek mümkün.

Tıpkı Freud'un kendi evliliği gibi. Evlenene dek 19. yüzyıl ateşli aşklarında sık sık rastlanılan büyük aşk mektupları ve büyük bir tutku. Evlendikten sonra ise karısına karşı ilgisizliğinin artması ve monotonlaşma.

Freud için sevgi herhangi bir nesneye bağlı olarak ortaya çıkan ve diğer bütün güdüler gibi fizyolojik kaynaklı cinsel bir enerjidir. "Sevmek, özlem duymak ve kendinden geçmek kişilik duygusunu alçaltır. Sevilmek ve sevgiye karşılık bulmak ise, yani o nesneye sahip olmak kişiyi güçlü kılar," diye yazar.

İki insan arasındaki sevgiyi, bir Mevlâna'nın, Meister Eckhart'ın coşkunluklarını, Buddha'nın ve İsa'nın sevgi anlayışlarını, bir Shakespeare'in veya Albert Schweitzer'in o yüce duygularını küçümseyen Freud şöyle diyor: "Hepiniz yanlışsınız. Sevilmektir asıl mutluluk. Sevmek sizi güçsüz kılar." Peki sevilmek ne demek? Sevilen şeye sahip olmak ve onu yönetmek. Bu bir eşya ya da kadın olsun, hiç bir şey değişmez. Fromm burada dayanamaz ve: "Sevgi denen o büyük olayı, tüccar zihniyetli bir sınıfın dar ve sevgiyi iki bacak arasında gören bu ilkel anlayışı ile açıklamak istemek, yanlış olduğu kadar adiliktir de" diye yazar.

FREUD'DA BİLİNÇDİŞİ KAVRAMI

Bilinçdışını ilk bulan Freud değildir şüphesiz. Ama onu teorisine temel kılan ve en ince ayrıntılarına kadar inceleyen ilk düşünür Freud olmuştur. O, insanda gözlemediği "düşünmek" ile "olmak" arasındaki bir çelişkidir yola çıkmıştı. Örneğin biz herhangi bir davranışta bulunurken sevgi, kendimizi adamak, fedakârlık ve görev duygusu gibi güdülerle motive olduğumuzu sanabiliriz. Ama bizi o davranışa iten gerçek neden sandığımız değildir belki de. Biz sevgi sanarken güçlü olma isteğinin, kendimizi adarken mazozist eğilimlerin, görev duygusuna inanırken bir yere bağlı olma gereksinmesi gibi değişik bilinçdışı güdülerin etkisi altında yönlendirilmiş de olabiliriz.

İşte Freud'un buluşunun büyüklüğü burada gösterir kendini: Düşündüğümüz ve inandığımız neden ile gerçek neden birbirleriyle aynı değildir çoğu kez. Yani bir kimsenin kendisi hakkında düşündükleri onun gerçek kişiliğini belirtmez.

Freud'a gelene dek bir kimsenin söyledikleri ve düşüncesi ile kendi kişiliğinin özdeş olduğu sanılırdı. Çocuğun eğitimine yararlı olduğu gerekçesiyle onu döven ve bunun doğruluğuna gerçekten inanan bir baba ahlâklı bir insan

FROMM-Online

sayılırdı o bakış açısına göre. Ama şimdi “acaba babayı bu davranışa iten, gizli sadist duygularının bir tatminini arayışı mı?” sorusu geliyor akıllara. “İyi niyetli olmak” artık bir özür sayılmıyor. Çünkü iyi niyetli oluş, insanların kötü davranışlarını maskelemekte en çok baş vurdukları bir gerektir.

“Düşünmek” ve “olmak” arasındaki farklılığın bilincine varmak hem insan anlayışı, hem de ahlâk yorumu açısından devrim yaratabilecek büyük bir buluştur. Ama çocukluk dönemi cinsel isteklerin bilinçli zihince bastırılması olayına aşırı bir önem veren Freud, düşünce ile olmak arasındaki çelişkiyi gerçekte düşünce ile bastırılmış çocukluk dönemi cinselliği arasındaki uzlaşmazlık biçiminde açıklayarak, bu büyük buluşunun anlamını daraltmıştır.

Freud, içinde yaşadığı toplumun ve orta sınıfın Viktoria çağı ahlâk anlayışına bağlıydı. O dönemin burjuva maddeciliğinden de kendini kurtaramamıştı. Hastaları da genellikle kendisiyle aynı sınıftan oldukları için, kendi toplum biçimini, burjuva sınıfını ve o sınıfa ait insanların özel durumlarını tüm toplumlar ve insanlar için geçerli saymak yanlına düşmesi kolaydı Freud’un. Burjuva düzeninden başka her türlü toplum biçimini ilkel sayan Freud, özel bir durumu genelleştirmek yanlışı ile teorisinin önemini perdelemiştir.

Eğer Freud başka bir toplum içinde yaşasa veya değişik toplum ve sınıf yapılarından hastaları olsaydı, hiç şüphesiz farklı düşünürdü. Örneğin günümüzde cinselliğin ille de fizyolojik güdülerin sonucu olarak doğması gerekmediği bilinmektedir. Narsizm, sadizm, mazoşizm, hatta can sıkıntısı bile cinselliği tahrik edebilir. Dahası güçlü olmak, toplum içinde değer verilen bir mesleğe sahip olmak ve zenginlik gibi öğeler de başkaları için cinsel yönden etkileyici olabilir.

Modern toplumlarda cinsellik, bastırma olayının tek nedeni değildir. Tam tersi günümüz toplumsal yapısı içinde cinsellik, hem de en ucuz tüketim maddelerinden birisi haline dönüşmüştür. Amacı da sahte mutluluk ve doyum üretmektir. Çağımızın gerçek çelişkileri ise bambaşkadır Fromm’a göre, onları şöyle sıralar:

“Özgürlük bilinci - bilinçsiz bağımlılık
İyi vicdan bilinci - bilinçsiz suçluluk duygusu
Mutluluk duygusu blinci - bilinçsiz bunalım
Güçlü olma bilinci - bilinçsiz çaresizlik ve güçsüzlük duygusu..”

“Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları” adlı kitabında Freud’u böyle yorumlayan Erich Fromm, daha sonra onun diğer büyük buluşlarına da değinir: Oidipus Kompleksi, Yanıtma, Narsizm, Karakter Bilimi, Çocukluğun Önemi, Rüya Yorumu Teorisi ve İğgüdü Teorisi’ni üstün ve eksik yanlarıyla değerlendirdikten sonra şu sonuca varır: “Yalnızca çocukluk dönemi cinselliğini kendine temel alan bir psikanaliz, artık eskimiştir ve toplumların gelişmesini enellemekten başka bir işe yaramaz. Bu nedenle psikanaliz de dahil olmak üzere tüm bilimlerin hedefi, gerçeğe biraz daha yaklaşmak olmalıdır. Yanılgıdan, düşlerden yani bilgisizlik ve ihtirastan arınmış, “sahip olmak” ilkesi yerine “olmak” ilkesini temel almış bir düzen gereklidir insanlara.

Ancak sömürünün bulunmadığı, bu yüzden de bunu gizlemek ya da haklı göstermek için bir takım ideolojilerin geliştirilmediği bir toplum biçimi içinde insan aklını ve sevgisini tam olarak kullanabilir ve gerçeği “düşünüp”, “söyleyebilir”. Özetle, “gerçek” ancak Mesih çağında, sevginin egemen olduğu, ihtirassız ve sömürsüz bir dünyada gerçek yüzüyle kavranabilecektir. Ve işte o “gerçek insanları kurtaracaktır”.